

Лідія Хомич
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Виховання людини - головна функція суспільства. Виховна діяльність, як і будь-яка інша, має свідомий характер. Оскільки свідомість людей визначається реальними умовами їхнього існування, суспільним буттям, то й виховання не є довільним процесом. Воно реалізується лише в конкретних історичних умовах відповідних цивілізацій і на різних етапах історії має різний характер і напрям.

Формування цивілізацій - складний процес історичної взаємодії людини, суспільства і природи. У свою чергу природні умови, специфіка виробничої технології і зміст праці людей та розвиток їхніх потреб визначають історично конкретний рівень культури суспільства. Отже, цивілізація відбиває органічну сукупність соціально-економічних і культурних характеристик суспільства, досягнутий рівень продуктивних сил, спосіб взаємодії людини з природою.

Як показує історія розвитку людства, соціальне замовлення щодо виховання диктується суспільною формацією, тобто діючим суспільним устроєм. Притаманний сучасному розвитку цивілізації динамізм, нарощування її культурного потенціалу, посилення соціальної ролі особистості, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій - усе це ставить принципово нові вимоги до виховання особистості. Виховний процес повинен здійснюватися з орієнтацією на певні цілі та завдання, що відображають інтереси особистості, суспільства і держави.

На сучасному етапі центр ваги виховної роботи слід перемістити на врахування, перш за все, індивідуальних особливостей кожної людини. За твердженням С.У. Гончаренко, виховання особистості повинно реалізуватися через гуманізацію освіти і ґрунтуватися на трьох *принципах* у розумінні людини, зокрема: *цінності особистості* та сприйняття її такою, якою вона є; *унікальності особистості* як викладача так і студента; *непередбачуваності особистості*, що пов'язане з наданням студенту права на помилку, на мислення своїми образами, тобто допомогти йому пізнати себе й оточуючих.¹

¹ Гончаренко С. Гуманізація освіти - виховання творчої особистості //Педагогічна газета, 2005. - №12(137), грудень. - С.2.

Виховання особистості студента професійно-технічного навчального закладу здійснюється у цілісному навчально-виховному процесі, основу якого складає системний підхід. Сутність цілісності в навчально-виховному процесі полягає в підпорядкуванні всіх його компонентів, частин і функцій головному—формуванню цілісної особистості. Цілісність можна розглядати на різних рівнях, зокрема: всього навчально-виховного процесу; циклу предметів; окремо взятого предмета; одиниць знань, що засвоюються. Цілісність педагогічного процесу потрібно враховувати вже на стадії розробки навчальних програм і реально забезпечувати тільки за умови дотримання основних аспектів: повноти і єдності освітньої, виховної і розвивальної мети навчання; повноти взаємозв'язку і концептуальності змісту; комплексного використання методів, прийомів і засобів навчання.²

Історичний досвід переконує, що *метою* освіти є людина, її внутрішній світ. Виховувати людину в людині, пробуджувати й культивувати в ній силу людського духу і буття - ось цінності, які повинні бути в центрі уваги теорії і практики вищої школи. Отже, основний ціннісний орієнтир у діяльності закладу освіти - особистість, її людський потенціал - духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний, естетичний.

Сказане свідчить, що ідеал виховання - це особистість, яка здатна і готова своєю діяльністю, своїм життям забезпечувати буття свого народу, суспільства і держави в усіх її формах, проявах відповідно до вимог часу. Тобто, це високоосвічена, соціально активна людина, наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань української та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.³

Охарактеризуємо *мету* виховання у професійно-технічному навчальному закладі. Ефективність управління педагогічним процесом залежить від виконання системи вимог, поставлених психолого-педагогічною наукою, зокрема найважливішою і першочерговою серед них є точне визначення мети виховання. Людство ставить перед собою таку мету, яку породжують об'єктивні умови і потреби суспільного розвитку. Вимоги до людей, їх знань, якостей характеру і поведінки визначають умови суспільного життя. Мета виховання і навчання втілює усвідомлене нами уявлення про типові риси і якості особистості.

Найважливішою вимогою сьогодення є піднесення ролі професійної освіти як одного з чинників прискорення соціального розвитку суспільства. Вимоги до сучасного спеціаліста і види діяльності, що їм відповідають, поділяють на дві великі групи: специфічні, характерні для спеціалістів даного профілю, і неспецифічні - загальні, обов'язкові для кожного випускника навчального закладу (їх визначають соціальні умови). Неспецифічними видами діяльності є вміння постійно оновлювати і поповнювати обсяг знань і навичок; орієнтуватися в нових проблемах; увійти в колектив, керувати ним; бути

Загвязинский В.И. О противоречиях становления целостности учебного процесса // Теоретико-методологические проблемы учебно-воспитательного процесса в школе и педвузе. - Волгоград, 1986. - С.9-11.

Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття). - К.: 1994. - С. 15.

політично зрілим, обрати активну життєву позицію, для чого має бути забезпечено єдність знань, переконань і практичних дій. Специфічні види діяльності пов'язані з особливостями майбутньої професії. Саме тому постає проблема конкретизації мети навчання і виховання, побудови розгорнутої програми розвитку особистості.

Педагогіка і психологія ставлять такі вимоги до формулювання мети: мета повинна відображатися у діяльності студентів й викладачів, а також об'єктивно відбиватися в структурі результату і засобах його досягнення; повинна точно трактуватися; має бути зрозумілою для всіх учасників педагогічного процесу.

Головною метою виховання відповідно до сучасних умов і стану буття народу слід вважати формування людини з інноваційним типом мислення й поведінки, зорієнтованої на безперервну освіту і самоосвіту національно усвідомленого громадянина впродовж усього життя. Вона полягає у набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнародних взаємин, формуванні у молоді духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури.

Негативною тенденцією сучасної системи освіти є нехтування процесом виховання в закладах освіти, надання переваги організації навчального процесу, а це порушує цілісність навчально-виховного процесу.

Завдання поліпшення виховної роботи зумовили потребу в розробці нових підходів до системи професійної освіти. Головними чинниками цих підходів є *соціально-економічні*, пов'язані із змінами в суспільній свідомості і появою нових цінностей в освіті, тобто переваги саморозвитку, самовиховання, самоосвіти над передачею знань, умінь і навичок; *практичні*, що виникли внаслідок соціально-економічних перетворень у нашій країні, появи нових типів навчально-виховних закладів, для яких потрібна нова система виховання; *теоретичні*, зумовлені як соціально-економічними, так і практичними змінами в розвитку освіти, яка сприяє розвитку індивідуальності.

Важливою властивістю творчого розвитку особистості є здатність до *саморозвитку*, тобто створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у собі. Формування цієї здатності, на думку Л.В. Сохань, визначається зовнішніми і внутрішніми чинниками, оптимальністю їх поєднання. До внутрішніх дослідник відносить природні передумови (загальну обдарованість, задатки); досвід (знання, уміння, навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотивацію (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляцію). Ці передумови мають узгоджуватися із зовнішніми умовами, що виступають як суспільно необхідні. Творчий потенціал обов'язково має бути проаналізований, по-перше, у плані вимог суспільства до життєдіяльності, котрі визначають соціальні умови для розвитку творчості; по-друге, з боку вимог, які виступають стосовно суб'єкта творчості. Отже, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо-особистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності й особисте ставлення до творчості.

Діалектичною протилежністю творчого потенціалу особистості є процес її *самореалізації*, яка є не одномоментною дією, а постійним рухом до нових можливостей особистості. Самореалізація є процесом цілісної життєдіяльності людини, який полягає в опрідметненні всього комплексу індивідуальних здібностей і веде до перетворення особистості на суб'єкта життя⁴. Таким чином, на думку автора, відносно творчого потенціалу особистості самореалізація, як і цілепокладання, виступає важливим механізмом його становлення і розвитку. Сказане дозволяє зробити висновок, що самореалізація сприятиме утвердженню особистості майбутнього спеціаліста.

У філософській та психолого-педагогічній літературі зазначається, що життєве *самовизначення* є необхідною умовою людського буття, адже в кожному моменті життя окрема особистість може бути поставлена перед необхідністю прийняття і здійснення самостійного рішення, яке з часом визначає всю подальшу долю цієї людини. Тобто самовизначення - це вироблення власної позиції в житті, власного світогляду, ставлення до себе й навколишнього світу, розуміння суспільних процесів, уміння поставити перед собою завдання й відповідно діяти.

У процесі самовизначення виділяють три етапи: *самопізнання, самовиховання і життєвий вибір*. Самопізнання притаманне лише людині й пов'язане з пізнанням самого себе. Самовиховання - систематична і свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру, усунення негативних звичок. Результати самовиховання, як і виховання, перевіряються практикою життя.⁵

У процесі життєдіяльності важливу роль відіграє *самоорганізація* людини, яка повинна мати навички елементарної психічної саморегуляції, зокрема організації режиму дня, наполегливо йти до досягнення поставленої мети, раціонально працювати і спілкуватися.

Самоорганізація життєдіяльності людини тісно пов'язана із *само реабілітацією*, що передбачає наявність у неї можливостей захистити себе культурними засобами в несприятливому оточенні, відстояти свою позицію, встановити злагоду; уміння долати конфлікти без нервових перевантажень, здатність зняти напруження; управляти не тільки своєю психікою, своїми емоціями, а й своїм тілом; вміння відпочивати, адекватно оцінювати себе й інших.

У психолого-педагогічній літературі також виділяють найбільш актуальні завдання професійної освіти на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку, зокрема:

- формування в учнів ставлення до професійної праці як провідної цінності життя, засобу самореалізації та головної умови задоволення духовних і матеріальних потреб;

- виховання моральних, професійно значущих якостей шляхом засвоєння правових, естетичних, трудових норм і правил;
- розвиток професійних здібностей, що відображають інтелектуальний, емоційний, вольовий та фізичний потенціал майбутнього робітника;
- формування і розвиток соціального досвіду, зокрема способів мислення, стереотипів поведінки, ціннісних орієнтацій та соціальних установок;
- формування конкурентноздатності особистості як гаранта соціальної захищеності майбутнього робітника.⁶

Проаналізувавши принципи, мету та завдання виховання особистості на сучасному етапі суспільного розвитку та враховуючи такі глобалізаційні процеси у вихованні, як людиноцентризм, громадянська стійкість, технологічна інноваційність і своєрідність, ми визначили концептуальні основи організації виховної роботи у професійно-технічних закладах. Оскільки сучасна цивілізація визначає себе як інформаційне суспільство, або суспільство знань, концептуальні основи розглядаємо, виходячи з її пріоритетів.

По-перше, пріоритет розвитку людини в соціумі. Це передбачає створення умов для саморозвитку особистості у навчально-виховному процесі, реалізації закладених у ній сутнісних сил, максимально можливої самоактуалізації людини. Унікальність і неповторність кожної особистості - багатство всього суспільства, тому не слід обмежувати свободу проявів і розвитку особистості. Вихователь повинен приймати особистість такою, якою вона є. Тільки за таких умов буде плідною взаємодія учасників виховного процесу.

По-друге, виховання людини з інноваційним типом мислення, яка здатна до сприйняття постійних змін у соціумі. Це пов'язано з процесом соціалізації особистості, який повинен допомогти вихованцеві вижити в суспільному потоці криз і революцій - екологічних, енергетичних, інформативних, комп'ютерних тощо; оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення. При цьому особистість має прагнути до самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення. Ці процеси стимулюють не пасивну поведінку, а розвиток активного творчого самоствердження у суспільстві.

По-третє, виховання свідомих громадян і патріотів рідної землі. З огляду на це, актуальною є наукова розробка та забезпечення системи громадянського виховання, мета якого сформувані у молоді комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння нею належності до свого народу, держави, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення своєї держави. Тобто, необхідно виховати людину з певним типом соціально зумовленої поведінки, яка характеризується набором прав і обов'язків,

поважає і дотримується норм правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників.

По-четверте, визнання ціннісного (аксеологічного) підходу пріоритетним у вихованні майбутніх спеціалістів. Це передбачає вивчення процесів і явищ з позиції їхньої цінності для виховання й розвитку особистості на етапі професійної підготовки. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій особистості визначається результатом оволодіння конкретними знаннями на попередніх етапах освіти та виховання. Найважливішою здібністю, якою повинні оволодіти учні професійно-технічних закладів, є здатність до навчання: з одного боку - це оволодіння конкретним набором знань, а з іншого - умінням вчитися, яке кардинально позначається на професійному становленні й визначає можливості в неперервній освіті.

По-п'яте, сприяння становленню та творчому розвитку особистості, її фізичного і морального здоров'я. Це пов'язано з формуванням духовно багатого покоління, творчих особистостей, які змогла розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не просто виживання, а прогрес нації. Актуальною є проблема розвитку особистості, її моралі, гідності, оскільки суспільство знаходиться у глибокій, глобальній, системній кризі, зокрема - духовній. Важливою соціально-педагогічною проблемою є формування здорового способу життя, особливо актуальною в умовах сучасних цивілізаційних процесів, які притаманні усім сферам людської життєдіяльності. Тому основою виховання майбутніх робітників має бути духовно-моральний та фізичний розвиток особистості.

Отже, концептуальні основи організації виховання підростаючого покоління учнівської молоді визначаються змістом цивілізаційних процесів. Для кожної країни світу формування і розвиток особистості є суспільною необхідністю, тому що без цілеспрямованого виховання немає майбутнього держави.

Лідія Хомич

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Резюме

Враховуючи те, що сучасному розвитку цивілізації притаманний динамізм, нарощування її культурного потенціалу, посилення соціальної ролі особистості, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій, суспільство ставить принципово нові вимоги до виховання особистості. З огляду на це нами проаналізовані принципи, мета та завдання виховання особистості в умовах сьогодення і відповідно обгрунтовані концептуальні основи організації виховної роботи у професійно-технічних закладах.

Lidia Chômiez

**TEORETYCZNE PODSTAWY ORGANIZACJI PRACY
WYCHOWAWCZEJ W SZKOLACH
ZAWODOWO-TECHNICZNYCH**

Streszczenie

Uwzględniając to, że współczesnemu rozwojowi cywilizacji właściwy dynamizm, zwiększenia potencjału kulturalnego, wzrostu roli społecznej osobowości, intelektualizacja pracy, szybka zmiana techniki i technologii, społeczeństwo stawia zasadniczo nowe wymagania odnośnie wychowania osobowości. Pod tym względem w artykule przeanalizowano zasady, cele i zadania wychowania osobowości we współczesnych warunkach i odpowiednio uzasadniono teoretyczne podstawy organizacji pracy wychowawczej w szkołach zawodowo-technicznych.

Lidiya Khomych

**CONCEPTUAL BASIS OF UPBRINGING WORK
ORGANISATION AT VOCATIONAL SCHOOLS**

Summary

Taking into consideration that modern civilisation development is characterized by dynamism, cultural potential raising, strengthening of individuals' social role, labour intellectualisation, fast technique's and technology's change, the society pose fundamentally new requirements to individual's upbringing. In the article we have analysed principles, the goal and tasks of individual's upbringing in present conditions and proved the conceptual basis of upbringing work organisation at vocational schools.